

J.H.A. Hillebrand
J.M. v.d. Hoek
M. Mulder

Mededeling 543

FISCUS EN BEDRIJFSVERPLAATSINGEN

September 1995

SIGN: L27-543
EX. NO: C
MLV:

Landbouw-Economisch Instituut (LEI-DLO)

REFERAAT

FISCUS EN BEDRIJFSVERPLAATSINGEN

Hillebrand, J.H.A., J.M. v.d. Hoek, M. Mulder

Den Haag, Landbouw-Economisch Instituut (LEI-DLO), 1995

Mededeling 543

ISBN 90-5242-308-3

40 p., tab., fig.

In deze publikatie wordt verslag gedaan van een onderzoek naar de financiële gevolgen voor bedrijfsleven en overheid bij verschillende fiscale interpretaties van bedrijfsverplaatsingen. Opdracht voor dit onderzoek is gegeven door het Stafbureau Algemene Leiding van het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij.

Verwacht wordt dat in de komende jaren jaarlijks tussen de 150 en 250 land- en tuinbouwbedrijven van vestigingsplaats zullen veranderen en dat op 40% van deze bedrijven de belastinginspecteur de verplaatsing zal interpreteren als zijnde een staking. Wanneer dat laatste niet meer gebeurt, dan betekent dat onder meer, dat, ceteris paribus, van de desbetreffende bedrijven zo'n 5% minder in liquiditeitsmoeilijkheden zal komen. De rijksoverheid zal daarentegen jaarlijks tussen 5 en 9 miljoen gulden minder aan inkomstenbelasting ontvangen.

Bedrijfsverplaatsingen/Fiscus/Financiële analyse

CIP-GEGEVENS KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK, DEN HAAG

Hillebrand, J.H.A.

Fiscus en bedrijfsverplaatsingen / J.H.A. Hillebrand,
J.M. v.d. Hoek, M. Mulder. - Den Haag : Landbouw-Economisch
Instituut (LEI-DLO). - Fig., tab. - (Mededeling /

Landbouw-Economisch Instituut (LEI-DLO) ; no. 543)

ISBN 90-5242-308-3

NUGI 835

Trefw.: bedrijfsverplaatsing ; landbouw ; fiscale aspecten.

Overname van de inhoud toegestaan, mits met duidelijke bronvermelding.

INHOUD

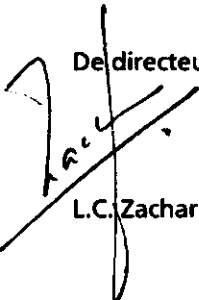
	Blz.
WOORD VOORAF	5
SAMENVATTING	7
1. INLEIDING	9
1.1 Achtergrond	9
1.2 Doelstelling	9
1.3 Probleemstelling	10
1.4 Methode van aanpak en opbouw van het rapport	10
2. BEDRIJFSVERPLAATSINGEN IN VERLEDEN EN TOEKOMST	12
2.1 Bedrijfsverplaatsingen in het verleden	12
2.1.1 Methode aanpak	12
2.1.2 Bedrijfsverplaatsingen in de periode 1992-1994	13
2.1.3 Veranderingen in het bedrijf na verplaatsing	15
2.1.4 Conclusies	17
2.2 Bedrijfsverplaatsingen in de toekomst	17
2.2.1 Theorie van bedrijfsverplaatsingen	17
2.2.2 Prognose toekomstige jaarlijkse bedrijfsverplaatsingen	19
2.2.2.1 Tuinbouwbedrijven	19
2.2.2.2 Landbouwbedrijven	20
2.2.2.3 Conclusies	22
3. FISCALE ASPECTEN VAN BEDRIJFSVERPLAATSINGEN	24
3.1 Inleiding	24
3.2 Methode van aanpak	24
3.2.1 Bedrijven in het LEI-boekhoudnet als "stand-in" voor de verplaatsende bedrijven	24
3.2.2 Het simulatiemodel voor financieel-economische analyse	26
3.2.3 Simulatieperiode	27
3.2.4 De fiscale module	27
3.2.5 Aannames omtrent externe factoren	30
3.2.6 Te verwachten dynamische effecten op bedrijfsniveau	31
3.3 De resultaten	31
3.3.1 Gevolgen voor financiële positie bedrijven	31
3.3.2 Gevolgen voor belastingontvangsten overheid	32
LITERATUUR	35
BIJLAGEN	37
	3

WOORD VOORAF

In deze publikatie wordt verslag gedaan van een onderzoek naar de financiële gevolgen voor bedrijfsleven en overheid bij verschillende fiscale interpretaties van bedrijfsverplaatsingen. Opdracht voor dit onderzoek is gegeven door het Staffbureau Algemene Leiding van het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij (LNV).

Het onderzoek is uitgevoerd door Dr. J.H.A. Hillebrand, Ing. J.M. van de Hoek en Dr. M. Mulder. De eerste twee auteurs hebben het onderdeel bedrijfsverplaatsingen voor hun rekening genomen, terwijl de laatst genoemde auteur het onderdeel fiscale aspecten heeft uitgevoerd en het project heeft geleid. Van de zijde van de opdrachtgever is het onderzoek begeleid door Mr. W.M.G. Visser, hoofd sector fiscale zaken bij het Staffbureau Algemene Leiding van LNV, en L.G.M. Keursten, studente Fiscale Economie aan de Erasmus Universiteit Rotterdam en stagiaire bij het LNV. Waardevolle adviezen ten aanzien van het onderdeel bedrijfsverplaatsingen zijn ontvangen van Ir. J. Hopman van de Landbouw-Universiteit Wageningen en Ir. A. de Schutter van Dienst Landinrichting en Beheer Landbouwgronden.

Den Haag, september 1995

De directeur,
L.C. Zachariasse

SAMENVATTING

1. Inleiding

Bedrijfsverplaatsingen komen, zowel in de land- en tuinbouw als in het midden- en kleinbedrijf, steeds vaker voor. Deze ontwikkelingen zijn met name voor de land- en tuinbouw, voor een deel toe te schrijven aan het overheidsbeleid met betrekking tot het landelijk gebied. In geval van vrijwillige verplaatsing loopt de ondernemer echter vaak tegen fiscale belemmeringen op. Hij loopt dan namelijk het risico dat er door de inspecteur geconcludeerd wordt tot staking. Bij staking van een onderneming is het vormen van een zogenaamde vervangingsreserve (voor het reserveren van boekwinsten) niet toegestaan, zodat moet worden afgerekend over de eventueel aanwezige stille reserves. De ondernemer kan dus geconfronteerd worden met zowel een liquiditeitsprobleem als een financieringsprobleem. Aldus bestaat de situatie dat beleid dat door de overheid wordt aangemoedigd dan wel als wenselijk wordt gezien, stuit op fiscale belemmeringen.

Dit onderzoek richt zich op de vragen wat de gevolgen voor bedrijven en overheid zijn bij alternatieve fiscale interpretaties van bedrijfsverplaatsingen. Het onderzoek is daartoe in twee delen onderscheiden. In onderdeel A wordt de aandacht gericht op het toekomstige aantal bedrijfsverplaatsingen. In onderdeel B worden vervolgens schattingen gemaakt van de effecten van alternatieve fiscale interpretaties van bedrijfsverplaatsingen voor de liquiditeitspositie van bedrijven en voor de belastingontvangsten van de overheid.

2. Bedrijfsverplaatsingen in verleden en toekomst

De schatting van het toekomstig aantal bedrijfsverplaatsingen vindt plaats via twee stappen. In de eerste stap wordt onderzocht hoeveel land- en tuinbouwbedrijven (per bedrijfstak) per jaar plegen te verplaatsen. In de tweede stap wordt vervolgens geanalyseerd of er redenen zijn om aan te nemen dat er in de toekomst al of niet een trendbreuk met het verleden zal optreden.

Wanneer de jaren 1992-1993 en 1993-1994 als basis genomen worden, dan kan gesteld worden dat het jaarlijkse aantal bedrijfsverplaatsingen in de land- en tuinbouw in het verleden schommelde tussen de ruim 100 en de ruim 200 per jaar. Op ongeveer 40% van deze bedrijven gaat de verplaatsing samen met een relatief grote vergroting, terwijl op ongeveer 20% (eveneens) sprake is van een verandering van bedrijfstype. Van de verplaat-

sende bedrijven heeft 5 tot 15% een rechtspersoonlijkheid. Binnen de groep van verplaatsende bedrijven nemen de melkveebedrijven een grote plaats in, daarna komen (op relatief grote afstand) de akkerbouw- en overige landbouwbedrijven en vervolgens de tuinbouw- en de hokdierbedrijven.

Aangezien de basis voor de prognose onzekerheden kent, wordt gewerkt met varianten. In de lage variant wordt verondersteld dat het autonome aantal jaarlijkse verplaatsingen voor de landbouw 100 is en voor de tuinbouw 15. In de hoge variant zijn deze aantallen gesteld op respectievelijk 180 en 20. Door nieuwe ontwikkelingen, met name op de terreinen van stads- en dorpsuitbreidingen en natuur, komen daar nog extra verplaatsingen bij. Per saldo wordt in de lage variant verwacht dat het aantal jaarlijkse bedrijfsverplaatsingen 155 beloopt en in de hoge variant 240.

3. Fiscale aspecten van bedrijfsverplaatsingen

Het niet hoeven af te rekenen over de stille reserves betekent concreet dat de bedrijven minder liquide middelen aan de fiscus hoeven af te dragen. Het aantal bedrijven dat "ceteris paribus" in liquiditeitsmoeilijkheden komt, daalt daardoor. In zowel de lage als de hoge variant neemt het percentage bedrijven dat in liquiditeitsproblemen geraakt binnen acht jaar na de bedrijfsverplaatsing door een verandering van het fiscale beleid met zo'n 3 tot 8 procentpunten af.

De eerste-orde-effecten komen er op neer dat de overheid in elk jaar zo'n 6 tot 9 miljoen gulden aan inkomstenbelasting derft als gevolg van het niet meer innen van stakingswinstbelasting van verplaatsende bedrijven.

In het effect op de contante waarde van de toekomstige ontvangsten aan inkomstenbelasting is zowel het eerste-orde- als het tweede-orde-effect verwerkt. Het totale effect op de overheidsinkomsten is minder negatief wanneer rekening gehouden wordt met de in de toekomst hoger te ontvangen belastinginkomsten, die weer het gevolg zijn van het feit dat de verplaatste bedrijven dan minder kunnen afschrijven omdat niet is afgerekend over de stille reserves.

Daarnaast zijn er nog de zogenaamde inverdieneffecten. Dit betekent dat in geval van "verplaatsen = staken" de door de overheid te ontvangen inkomstenbelasting lager is, zowel direct als gevolg van het uitblijven van een aantal verplaatsingen als indirect als gevolg van het (negatieve) effect van niet-verplaatsen op de ontwikkelingsmogelijkheden van de bedrijven. Het is echter moeilijk om deze effecten te kwantificeren. Wel kan gesteld worden dat de uitkomsten zoals die hier worden gepresenteerd, naar alle waarschijnlijkheid maxima vormen.

1. INLEIDING

1.1 Achtergrond

Bedrijfsverplaatsingen komen, zowel in de land- en tuinbouw als in het midden- en kleinbedrijf, steeds vaker voor. Deze ontwikkelingen zijn met name voor de land- en tuinbouw, voor een deel toe te schrijven aan het overheidsbeleid met betrekking tot het landelijk gebied. Zo wordt in het Structuurschema Groene Ruimte bedrijfsverplaatsing als een wenselijke ontwikkeling aangemerkt. Bovendien is het zo dat de overheid onder voorwaarden financiële middelen toekent aan verplaatsende ondernemers.

Sommige typen bedrijfsverplaatsingen worden echter belemmerd doordat deze fiscaal gezien als een staking worden geïnterpreteerd. Voor de gedwongen bedrijfsverplaatsing, zoals onteigening en wijziging van het bestemmingsplan, zijn de belangrijkste fiscale hindernissen weggenomen door de zogenaamde verplaatsingsresolutie. Bij vrijwillige verplaatsingen van een bedrijf met een natuurlijke rechtspersoonlijkheid waarbij tevens het bedrijf wat betreft grootte en/of type een verandering ondergaat, zal de ondernemer echter moeten afrekenen over de eventueel aanwezige stille reserves. Het is in dat geval niet mogelijk om een zogenaamde vervangingsreserve te vormen. Bij een tarief van 45% betekent dit dat een groot deel van het vermogen niet meer beschikbaar kan zijn voor herinvestering op de nieuwe locatie, terwijl daarnaast de liquiditeitspositie van het bedrijf kan worden aangetast. De ondernemer kan dus geconfronteerd worden met zowel een liquiditeitsprobleem als een financieringsprobleem. Aldus bestaat de situatie dat beleid dat door de overheid wordt aangemoedigd dan wel als wenselijk wordt gezien, stuit op fiscale belemmeringen.

1.2 Doelstelling

Doel van deze studie is bij te dragen aan een oplossing van de huidige fiscale belemmeringen bij bedrijfsverplaatsingen. Deze oplossing kan zowel in de regelgevende als in de uitvoerende sfeer liggen. De regelgevende variant zou zijn dat de bestaande wet wordt aangepast zodat bij bedrijfsverplaatsingen, ongeacht of die gepaard gaan met bedrijfsveranderingen, geen sprake meer zal zijn van fiscale staking. Voor een oplossing in de uitvoerende sfeer zou kunnen worden gezocht naar verandering van de criteria waaraan de verplaatsing of het verplaatste bedrijf moet voldoen, wil afrekening achterwege blijven.

De bijdrage die deze studie dient op te leveren is het geven van informatie over de economische gevolgen voor overheid en bedrijfsleven bij een verandering van de fiscale interpretatie van bedrijfsverplaatsingen.

1.3 Probleemstelling

De probleemstelling van het onderzoek wordt in een aantal vragen weergegeven. Deze vragen zijn onderscheiden naar het onderdeel Bedrijfsverplaatsingen en het onderdeel Fiscale aspecten (zie figuur 1.1).

ONDERDEEL A (bedrijfsverplaatsingen)

- a.1 Hoeveel bedrijven hebben zich in het afgelopen decennium verplaatst?
- a.2 In welke mate is verplaatsing gepaard gegaan met een verandering van het bedrijf?
- a.3 Hoeveel bedrijven zullen zich in de toekomst gaan verplaatsen?

ONDERDEEL B (fiscale aspecten)

- b.1 Wat zijn de financiële gevolgen op bedrijfsniveau wanneer een vrijwillige verplaatsing door de inspecteur als staking wordt geïnterpreteerd?
- b.2 Wat zijn de financiële gevolgen voor de overheid?
- b.3 Idem b.1 en b.2 maar dan voor het geval er alternatieve maatregelen worden genomen.

Figuur 1.1 De probleemstelling

De vragen a.1 en a.2 leveren de basis voor het maken van een prognose van het toekomstige aantal bedrijfsverplaatsingen (vraag a.3). Deze prognose is op haar beurt een basisgegeven voor de beantwoording van de vragen b.1 tot en met b.3.

1.4 Methode van aanpak en opbouw van het rapport

De beantwoording van de probleemstelling vindt plaats door gebruik te maken van de reeds op het LEI-DLO aanwezige data, modellen en expertise.

Voor onderdeel A., dat in hoofdstuk 2 beschreven wordt, zal de CBS-landbouw telling en het LEI-DLO-bedrijfmutatieregister worden geraadpleegd. Deze databanken kunnen niet op alle gestelde vragen in onderdeel A. een antwoord geven. Deze data zullen daarom aangevuld c.q. geïnterpreteerd worden met informatie die uit andere bronnen is te verkrijgen. De

prognoses voor de toekomstige bedrijfsverplaatsingen worden gebaseerd op aanwezige expertise omtrent economische en ruimtelijke ontwikkelingen in de diverse bedrijfstakken.

De beantwoording van de vragen in onderdeel B., in hoofdstuk 3, zal gebeuren met behulp van de gegevens uit het LEI-boekhoudnet en het financieel-economische analysemodel. Aangezien met dit model voor wat betreft de fiscale module nog geen ervaringen met toepassingen bestaan, moet op voorhand enige reserve worden aangehouden ten aanzien van de exactheid van de uitkomsten. De inschatting van de zogenaamde inverdien-effecten zullen niet met dit model, maar op kwalitatieve wijze tot stand komen.

Bij de behandeling van de beide onderdelen in hun respectieve hoofdstukken zal verder worden ingegaan op de gevolgde methode van aanpak.

2. BEDRIJFSVERPLAATSINGEN IN VERLEDEN EN TOEKOMST

2.1 Bedrijfsverplaatsingen in het verleden

2.1.1 Methode aanpak

Bedrijfsverplaatsingen in de land- en tuinbouw worden niet in hun totaliteit geregistreerd. Wel registreert de Dienst Landinrichting en Beheer Landbouwgronden (LBL) gegevens van bedrijven die in het kader van landinrichtingsprojecten zijn verplaatst. Om tot een schatting te komen van het aantal land- en tuinbouwbedrijven dat in het verleden jaarlijks is verplaatst, wordt gebruik gemaakt van de CBS-Landbouwstellingen. Aangezien in 1992 een nieuw bedrijfsregistratiesysteem is geïntroduceerd, is dit het eerste jaar waarvoor de analyse wordt gemaakt. De bedrijfsverplaatsingen worden geschat op basis van het al of niet veranderen van het gemeentenummer in twee opeenvolgende jaren. Voor de periode 1992-1993 was dit van toepassing voor ruim 350 bedrijven, voor de periode 1993-1994 voor respectievelijk ruim 2.400.

De aldus verkregen bestanden zijn opgeschoond door ze te corrigeren voor gemeentelijke herindelingen. Deze veroorzaken immers een verandering in het gemeentenummer zonder dat sprake is van een bedrijfsverplaatsing. Verder kwamen, vooral in 1993-1994, veel veranderingen in gemeentenummers voor als gevolg van het feit dat men sinds kort bij de registratie van landbouwstellingsgegevens uitgaat van het correspondentieadres in plaats van het adres van de hoofdbedrijfsgebouwen. Het bestand is hiervoor aangepast door die bedrijven uit het bestand te verwijderen die in beide jaren praktisch hetzelfde aantal hectare cultuurgrond en nge 1) hadden (dus waar het vrijwel zeker om hetzelfde bedrijf ging).

De uiteindelijk overgebleven bedrijven zijn in dit rapport als bedrijfsverplaatsingen beschouwd. Van deze bedrijven is voor de jaargangen 1992-1993 en 1993-1994 een aantal kenmerken uit de beschikbare landbouwstellingsgegevens geselecteerd.

De gekozen methode van aanpak heeft een aantal beperkingen. Door uit te gaan van bedrijven met een verschillend gemeentenummer in twee opeenvolgende jaren, worden per definitie bedrijven die binnen de gemeente zijn verplaatst uitgesloten. Hieronder vallen bijvoorbeeld verplaat-

1) Onder nge wordt verstaan: Nederlandse Grootte-Eenheid. De nge is een maatstaf voor de economische omvang van agrarische bedrijven en wordt gebaseerd op de bruto-standaard saldi per diersoort en per ha gewas. De bruto-standaard saldi (bss) worden berekend door de opbrengsten met bepaalde bijbehorende kosten te verminderen.

singen binnen een landinrichtingsproject; deze vinden tot nu toe vooral binnen de gemeente plaats. Naar verwachting gaat het hierbij niet om grote aantallen.

Verder levert de gehanteerde aanpak beperkingen op indien een bedrijf in twee opeenvolgende jaren om administratieve oorzaken een verschillend gemeentenummer heeft gekregen en tevens in dat jaar sterk is veranderd, bijvoorbeeld door uitbreiding of inkrimping van een of meerdere produktietakken. Op basis van de kenmerken wordt het bedrijf dan aangemerkt als verplaatsing, terwijl dit niet het geval is. Het omgekeerde is tevens mogelijk: een bedrijf dat wel is verplaatst, maar qua kenmerken niet of nauwelijks is veranderd is niet geselecteerd. Zo blijkt bij een verplaatsing niet altijd het gemeentenummer te worden veranderd bij registratie. In welke mate dit voorkomt is niet aan te geven.

Een andere beperking betreft het feit dat uit de landbouwtellingsgegevens niet is af te leiden om wat voor verplaatsing het gaat. Zo kunnen hier niet worden onderscheiden bedrijfsverplaatsingen waarbij de overheid een rol vervult door het geven van faciliteiten, meestal in financiële vorm, en particuliere verplaatsingen. Bij het weergeven van het aantal verplaatsingen en hun kenmerken wordt dus uitgegaan van het totaal.

De aangegeven beperkingen hebben tot gevolg dat de hier gepresenteerde gegevens over aantallen verplaatsingen en kenmerken met de nodige voorzichtigheid moeten worden geïnterpreteerd. Het feit dat een behoorlijk aantal van de hier geselecteerde bedrijven volgens de beschreven kenmerken is verplaatst naar een andere provincie wijst erop dat het uitgangsmateriaal waarschijnlijk redelijk betrouwbaar is (zie ook a.1.2, tabel 8).

2.1.2 Bedrijfsverplaatsingen in de periode 1992-1994

In de periode 1992-1993 zijn 119 bedrijven verplaatst en in de periode 1993-1994 waren dat er 205.

Het merendeel van de verplaatste bedrijven zijn persoonlijke ondernemingen. Slechts 3% van het aantal verplaatste bedrijven in 1992-1993 is van rechtspersoonlijke aard (onder andere B.V., N.V.). In 1993-1994 bedraagt dit aantal 14%.

Uit tabel 2.1 blijkt dat in beide jaren de helft van het aantal verplaatsingen betrekking heeft op graasdierbedrijven. In mindere mate betreft het akkerbouw-, tuinbouw- of hokdierbedrijven.

Tabel 2.1 Bedrijfsverplaatsingen naar type bedrijf (in eerste jaar van verplaatsing) in % van totaal aantal verplaatsingen, 1992-1993 en 1993-1994

Bedrijfstype	Jaren	
	1992-1993	1993-1994
Akkerbouw	11	18
Tuinbouw	13	11
Blijvende teelt	3	3
Graasdierbedrijven	47	48
Hokdierbedrijven	18	10
Gewassencomb.	0	1
Veeteeltcomb.	5	3
Gewas/veeteeltcomb.	3	6
Alle bedrijven	100 (n=119)	100 (n=205)

Bron: CBS-Landbouw telling; bewerking LEI-DLO.

Niet alleen grote bedrijven worden verplaatst, maar ook kleine(re). Vier van de tien verplaatste bedrijven zijn kleiner dan 40 nge, zo blijkt uit tabel 2.2.

Tabel 2.2 Bedrijfsverplaatsingen naar bedrijfsomvang (in eerste jaar van verplaatsing) in % van totaal aantal bedrijfsverplaatsingen a)

Bedrijfsomvang	Jaren	
	1992-1993	1993-1994
Tot 20 nge	23	20
20 - 40	17	16
40 - 70	29	24
70 - 100	16	15
100 - 150	11	2
> = 150	5	13
Alle bedrijven	100 (n=119)	100 (n=205)

a) Uitgegaan is van nge-normen in het eerste jaar van genoemde periodes.

Bron: CBS-Landbouw telling; bewerking LEI-DLO.

Relatief veel (circa een kwart) bedrijfsverplaatsingen hebben zich voorgedaan in of vanuit de provincie Noord-Brabant (zie bijlage 1).

2.1.3 Veranderingen in het bedrijf na verplaatsing

Van de bedrijven die zijn verplaatst in de afgelopen twee perioden, is nagegaan of dat gepaard is gegaan met een sterke verandering in bedrijfskenmerken.

Tabel 2.3 Bedrijfsverplaatsingen naar veranderingen in bedrijfsomvang in % (1992-1993) a)

Bedrijfsomvang in 1992	Verandering na verplaatsing				Totaal (100%)	
	afname > 25%	afname < 25% of gelijk	toename < 25%	toename > 25%		
Tot 20 nge	26	7	7	59	100	(27)
20 - 40	25	15	30	30	100	(20)
40 - 70	12	29	24	35	100	(34)
70 - 100	32	32	11	26	100	(19)
100 - 150	38	15	31	15	100	(13)
> = 150	50	17	0	33	100	(6)
Alle bedrijven	25	20	18	36	100	(119)

a) Voor beide jaren is dezelfde nge-norm gehanteerd.

Bron: CBS-Landbouwtelling, bewerking LEI-DLO.

Tabel 2.4 Bedrijfsverplaatsingen naar veranderingen in bedrijfsomvang in % (1993-1994) a)

Bedrijfsomvang in 1993	Verandering na verplaatsing				Totaal (100%)	
	afname > 25%	afname < 25% of gelijk	toename < 25%	toename > 25%		
Tot 20 nge	23	13	8	58	100	(40)
20 - 40	42	3	3	52	100	(33)
40 - 70	26	24	22	28	100	(50)
70 - 100	40	17	23	20	100	(30)
100 - 150	8	32	40	20	100	(25)
> = 150	33	33	22	11	100	(27)
Alle bedrijven	29	20	19	33	100	(205)

a) Voor beide jaren is dezelfde nge-norm gehanteerd.

Bron: CBS-Landbouwtelling, bewerking LEI-DLO.

Uit de tabellen 2.3 en 2.4 blijkt dat ruim zes van de tien verplaatste bedrijven behoorlijk van bedrijfsomvang is veranderd. Deze verandering betreft deels een afname, deels een toename van meer dan 25% ten opzichte van het eerste jaar. In beide periodes is wat vaker sprake van een toename dan van een afname. In ongeveer een derde van de verplaatsingen gaat het om een bedrijfsvergroting.

Circa driekwart van de bedrijven die zijn verplaatst, zijn flink veranderd qua bedrijfsoppervlakte (zie bijlage 3). Dit betreft deels een afname, deels een toename van meer dan 25%. In de periode 1992-1993 was vaker sprake van een toename dan van een afname, vooral bij de wat kleinere bedrijven. In 1993-1994 was de afname even groot als de toename. In beide jaren ging op 40% van de bedrijven de verplaatsing gepaard met een oppervlaktevergroting van meer dan 25%.

Typeverschuivingen vinden niet veel plaats; een vijfde deel van de bedrijven verandert na de verplaatsing van bedrijfstype (geldt voor beide jaren; zie tabellen 2.5 en 2.6). Voor zover wel een verandering in bedrijfstype plaatsvindt, betreft dit meestal verschuivingen tussen aanverwante bedrijfstypen (veranderingen binnen de plantaardige respectievelijk dierlijke sector). Enkele 'bijzondere' veranderingen zijn bijvoorbeeld: van hokdierbedrijf naar akkerbouwbedrijf in 1992-1993, en van akkerbouw- naar graasdierbedrijf in 1993-1994.

De meeste bedrijven verplaatsen overigens binnen de provinciegrenzen (zie bijlage 2). In 1993-1994 waren er meer verplaatsingen naar andere provincies waarneembaar dan in 1992-1993, bijvoorbeeld naar de provincie Groningen. In totaal verplaatste in 1993-1994 circa een derde van de bedrijven naar een andere provincie, in 1992-1993 was dat een zevende deel. Het aandeel interprovinciale verplaatsingen nam dus toe.

Tabel 2.5 Aantal bedrijfsverplaatsingen naar veranderingen in bedrijfstype (1992-1993)

Bedrijfstype in 1992	Verandering na verplaatsing			Totaal
	geen	wel	vooral naar:	
Akkerbouw	11	2		13
Tuinbouw	14	2		16
Blijvende teelt	4	0		4
Graasdierbedrijven	52	4	akkerbouw	56
Hokdierbedrijven	14	7	akkerbouw, graasdier	21
Gewassencomb.	-	-		-
Veeteeltcomb.	1	5	hokdier, graasdier	6
Gewas/veeteeltcomb.	0	3		3
Alle bedrijven	96	23		119

Bron: CBS-Landbouwteiling, bewerking LEI-DLO.

Tabel 2.6 Aantal bedrijfsverplaatsingen naar veranderingen in bedrijfstype (1993-1994)

Bedrijfstype in 1993	Verandering na verplaatsing			Totaal
	geen	wel	vooral naar:	
Akkerbouw	29	7		36
Tuinbouw	20	2		22
Blijvende teelt	5	1		6
Graasdierbedrijven	89	9	akkerbouw	98
Hokdierbedrijven	18	3	akkerbouw, graasdier	21
Gewassencomb.	0	3		3
Veeteeltcomb.	0	7	hokdier, graasdier	7
Gewas/veeteeltcomb.	5	7		12
Alle bedrijven	166	39		205

Bron: CBS-Landbouwtelling, bewerking LEI-DLO.

2.1.4 Conclusies

- Wanneer de jaren 1992-1993 en 1993-1994 als basis worden genomen, dan kan gesteld worden dat het jaarlijkse aantal bedrijfsverplaatsingen in de land- en tuinbouw in het verleden schommelden tussen de ruim 100 en de ruim 200 per jaar.
- Op ongeveer 40% van deze bedrijven gaat de verplaatsing samen met een relatief grote vergroting, terwijl op ongeveer 20% (eveneens) sprake is van een verandering van bedrijfstype.
- Van de verplaatsende bedrijven heeft 5 tot 15% een rechtspersoonlijkheid.
- Binnen de groep van verplaatsende bedrijven nemen de melkveebedrijven een grote plaats in, daarna komen (op relatief grote afstand) de akkerbouw- en overige landbouwbedrijven en vervolgens de tuinbouw- en de hokdierbedrijven.

2.2 Bedrijfsverplaatsingen in de toekomst

2.2.1 Theorie van bedrijfsverplaatsingen

Hopman et al., (1994A) onderscheiden in hun onderzoek over locatiebeslissingen van tuinders twee stadia in het besluitvormingsproces. Zij baseren zich daarbij op Edwards (1983). In stadium 1 van het besluitvormingsproces krijgt volgens hun de vraag al dan niet verhuizen de meeste aandacht. In stadium 2 gaat het vooral om de vraag waarheen te verhuizen. Het gaat

niet om een zeer scherpe tweedeling, maar meer om een verschuiving van aandacht. Uiteindelijk is de beslissing om te verhuizen één geheel.

Voor de vraag die hier beantwoord moet worden (hoeveel verplaatsingen zullen er de komende jaren plaatsvinden?) is vooral stadium 1 van het besluitvormingsproces van belang. In dit stadium krijgt de ondernemer een prikkel (of niet natuurlijk) om over verplaatsing na te gaan denken. Dergelijke prikkels zijn zaken die nu of in de toekomst naar de mening van de ondernemer(s) niet goed verlopen op de huidige locatie. Daarbij kan bijvoorbeeld gedacht worden aan zaken als een slechte infrastructuur, een slechte waterkwaliteit, milieu-eisen waaraan niet kan worden voldaan, een gebrek aan uitbreidingsmogelijkheden (bijvoorbeeld in verband met bepaalde plannen voor de ruimtelijke ordening) of het onvoldoende beschikbaar zijn van arbeidskrachten. Het gaat hier om wat in literatuur over migratie *push*-factoren worden genoemd (Bronsema, 1990).

Naast de *push*-factoren zijn ook de *pull*-factoren van belang (Bronsema, 1990). Daarbij gaat het om stimulansen tot verplaatsing die komen vanuit een mogelijke nieuwe locatie. In principe kan aan dezelfde onderwerpen gedacht worden als bij de *push*-factoren, alleen is nu de insteek de situatie op een andere plek. Ook hier gaat het niet om de objectieve toestand aldaar, maar om de inschatting die ondernemers daar van maken.

De derde categorie factoren betreft de zogenaamde *keep*-factoren. Daarbij gaat het om zaken die mensen er juist van weerhouden om naar elders te trekken.

Hopman en Niejenhuis (1993) hebben getracht aan te geven welke *inhoudelijke* zaken allemaal een rol spelen bij de beslissing om te gaan verplaatsen. Om die zaken te inventariseren hebben zij allereerst gekeken naar de bestaande theorieën ter verklaring van de locatie van economische activiteiten. Er zijn volgens hun drie hoofdbenaderingen te onderscheiden: de neoklassieke, de behaviouristische en de structuralistische. In de eerste benadering worden economische zaken benadrukt, in de tweede persoonlijke, en in de derde sociale en politieke. Omdat niet bij voorbaat vaststaat welke benadering de voorkeur verdient, moeten al deze zaken bij een analyse van de agrarische verplaatsing meegewogen worden. Bovendien zijn zij van mening dat ook gekeken moet worden naar fysieke factoren "because their important role as production factor in agricultural production". Al met al zijn er dus vijf soorten inhoudelijke factoren die bij verplaatsing van invloed (kunnen) zijn. Hopman en Niejenhuis werken die vijf soorten factoren verder uit voor de tuinbouw.

Fysieke factoren zijn volgens de laatstgenoemde auteurs heel belangrijk voor de tuinbouw, maar dankzij de technologische ontwikkelingen wel minder belangrijk dan een aantal jaren geleden. Gedacht kan worden aan zaken als klimaat, lichtintensiteit en bodemgesteldheid. Een fysieke factor die aan belang wint is de waterkwaliteit.

Transportkosten spelen een belangrijke rol in de neoklassieke theorie. Maar als gevolg van technologische ontwikkelingen is transport veel goedkoper geworden en is de afstand tot de markt een minder belangrijke factor geworden. Een andere belangrijke economische factor is de kavelgroot-

te en -vorm. Grotere bedrijven kunnen vaak tegen lagere kosten produceren. Hetzelfde geldt voor bedrijven met (bijna) vierkante kavels (die hebben lagere energiekosten). Tot slot zijn ook nog van belang de arbeidskosten, de grondprijzen en de infrastructurele voorzieningen.

Belangrijk is de informele informatie-uitwisseling via onder andere studieclubs. Ook contacten met familie en vrienden spelen een rol.

Politieke factoren worden steeds belangrijker. Met name de wetgeving aangaande milieu en het ruimtelijk ordeningsbeleid hebben een toenemende invloed op de plaats van de tuinbouw en de wijze waarop die beoefend wordt.

Bij persoonlijke factoren gaat het om zaken als doelstellingen, kennisniveau en leeftijd van de ondernemer. Het belang van de tot dusver genoemde zaken hangt samen met deze kenmerken van de ondernemer.

In een recent onderzoek van Bakker et al., (1995) is aan een beperkt aantal Westlandse tuinders gevraagd naar de redenen voor bedrijfsverplaatsing. Verreweg het vaakst worden door hen economische factoren genoemd als het ontbreken van uitbreidingsmogelijkheden op de oorspronkelijke locatie en de ongunstige bedrijfssituatie (slechte lengte/breedte verhouding kavel, verouderde opstanden en te kleine bedrijfsoppervlakte).

2.2.2 Prognose toekomstige jaarlijkse bedrijfsverplaatsingen

2.2.2.1 Tuinbouwbedrijven

In de periode 1992-1994 zijn jaarlijks gemiddeld 24 tuinbouwbedrijven verplaatst naar een andere gemeente. Wat mag nu voor de toekomst verwacht worden? Alleblas en Rodewijk (1992) hebben een studie gedaan die aanknopingspunten biedt voor het beantwoorden van die vraag. Zij hebben onderzocht wat de meest wenselijke ruimtelijke ontwikkeling is van de Nederlandse glastuinbouw tot 2015. Drie mogelijkheden zijn door hen onderscheiden:

- het concentratiemodel, waarin de nadruk ligt op behoud en versterking van de glastuinbouwgebieden binnen de Randstad;
- het overloopmodel, waarin het accent ligt op overloop/verplaatsing naar gebieden direct rondom de Randstad;
- het spreidingsmodel, waarin verplaatsing over een grotere afstand naar de buitengebieden wordt voorgestaan.

drie ruimtelijke modellen zijn geëvalueerd bij vijf respondentengroepen: topdeskundigen, glastuinders, leveranciers, dienstverleners en afnemers. Er bleek een grote consensus te bestaan ten aanzien van de noodzaak tot grotere spreiding van de glastuinbouw. De belangrijkste variabelen die in dit verband genoemd werden waren: bedrijfsstructuur, milieuhygiëne, ruimtelijke ordening en financiën (onder andere grondprijzen). De auteurs merken op dat uit de voorkeur voor meer spreiding niet mag worden geconcludeerd dat ondernemers in de oude centra massaal en binnen korte tijd voor een andere locatie zullen kiezen. Zij stellen dat de oude centra met hun nauwe sociale relatiepatronen en door de werking van sociaal-psycho-

logische factoren op velen nog lange tijd aantrekkingskracht zullen blijven uitoefenen (*keep*-factoren). Vrijwillige hervestiging zal pas in enige omvang optreden als de *pull*- en *push*-factoren de *keep*-factoren gaan overheersen.

Bedacht moet natuurlijk worden dat de conclusies van Alleblas en Rodewijk alleen betrekking hebben op de glastuinbouw. Er is echter geen enkele reden aan te nemen dat hun opmerking over de relatieve kracht van de *keep*-factoren niet ook zou gelden voor de opengrondsteelten.

Tussenconclusie

De tussenconclusie op basis van bovenstaande analyse luidt dat de *keep*-factoren zorgen voor een rem op de groei van het aantal verplaatsingen (nu zo'n 15 tot 20 per jaar). Dit aantal zal alleen substantieel hoger liggen als de *push*- en *pull*-factoren sterker worden. In dit verband dient vooral gedacht te worden aan gedwongen verplaatsing. Op dit punt wordt de volgende paragraaf nader ingegaan.

2.2.2.2 Landbouwbedrijven

In de onderzochte periode zijn jaarlijks gemiddeld ongeveer 140 landbouwbedrijven naar een andere gemeente verplaatst. In 1992/93 was dit aantal volgens de beschikbare bronnen ongeveer 100, in 1993/94 180. Wat kan er nu gezegd worden over het aantal verplaatsingen in de toekomst?

Volgens De Schutter (1994) komt in de grondgebonden sectoren (akkerbouw en graasdieren) verplaatsing zonder beïnvloeding op enigerlei wijze door de overheid veel minder voor dan in de niet-grondgebonden sectoren (tuinbouw, intensieve veehouderij). Hij onderscheidt daarbij vier soorten beïnvloeding: landinrichting, landuitgifte in de IJsselmeerpolders, plannen voor stads- en dorpsuitbreiding, en richtlijnen voor natuur, landschap en milieu. De geschatte effecten op het aantal jaarlijkse bedrijfsverplaatsingen staan in tabel 2.7 vermeld.

Tabel 2.7 Raming effect van diverse factoren op aantal jaarlijkse bedrijfsverplaatsingen in landbouw en tuinbouw

Factor	Landbouw	Tuinbouw
Landinrichting	0	0
IJsselmeerpolders	0	0
Stads- en dorpsuitbreidingen	20	10
Natuur- en landschap	10	0
Milieu	0	0
Totaal	30	10

In het kader van landinrichting zullen er volgens De Schutter de komende jaren ongeveer evenveel verplaatsingen zijn als in het recente verleden (jaarlijks gemiddeld zo'n 20, waarvan er 10 betrekking hebben op een verplaatsing naar een ander gebied). De landinrichting zal dus niet zorgen voor een verandering van het aantal verplaatsingen.

Het aantal uitgegeven bedrijven in de IJsselmeerpolders is de afgelopen jaren gedaald tot 5 à 10 per jaar. De uitgifte zal nog slechts twee jaar doorgaan, aangezien de polder langzaamaan vol begint te raken. Dit zal leiden tot een gelijkblijven of een kleine daling van het aantal verplaatsingen.

De behoefte aan land- en tuinbouwgrond voor verstedelijking is nog steeds omvangrijk. In de *Vierde nota over de ruimtelijke ordening - Extra (VINEX)* zijn de accenten verlegd naar een beperkter aantal grootschalige bouwlocaties. Door die grootschaligheid zullen meer agrarische bedrijven moeten verdwijnen (door verplaatsing of beëindiging) dan in het verleden. Hoeveel meer is moeilijk aan te geven, maar gedacht moet worden aan ongeveer 10 tuinbouw- en 20 landbouwbedrijven 1).

In het in 1991 vastgestelde Natuurbeleidsplan is een forse taakstelling opgenomen ten aanzien van de te verwerven oppervlakte agrarische gronden (totaal 150.000 ha). Van dit areaal is thans 25.000 ha aangekocht (ongeveer 6000 ha per jaar). Dat betekent dat er de komende 25 jaar nog 125.000 ha moet worden verworven, hetgeen een jaarlijks aan te kopen hoeveelheid impliceert die niet veel afwijkt van het in het recente verleden gerealiseerde niveau. Een deel van deze aankopen zal gerealiseerd kunnen worden via uitruil van grond. Voor bedrijven die geheel binnen de Ecologische Hoofdstructuur liggen en niet gaan beëindigen, wordt hervestiging echter noodzakelijk geacht. Sinds 1 februari 1993 bestaat er een regeling om dergelijke verplaatsing te bevorderen. Deze regeling heeft volgens De Schutter nog niet het gewenste effect gehad. In de jaren 1993 en 1994 zijn in het totaal 15 bedrijven volgens deze regeling verplaatst. Inmiddels is de vergoeding bij verhuizing aanzienlijk verhoogd. De Schutter verwacht dat het aantal verplaatsingen hierdoor zal stijgen tot 15 à 20 per jaar, dus ongeveer 10 meer dan nu.

Voor de rundveebedrijven op de zandgronden in het oosten en zuiden van ons land is specifiek beleid ontwikkeld (Poppe et al., 1994). Dit beleid beoogt te stimuleren dat bedrijven vanuit deze gebieden verplaatst worden naar het noorden en naar Zeeland. Op die manier wil men de milieubelasting alsmede de druk op de grond verminderen. Volgens zeer globale schattingen van het IKC zouden voor de periode 1990-2015 in dit kader zo'n 300 verplaatsingen verwacht mogen worden, ofwel gemiddeld 20 verplaatsingen per jaar.

Als we naar de door ons onderzochte jaren kijken, dan zien we dat er in 1992/93 2 bedrijven verplaatst zijn van Limburg, Noord-Brabant en Gelderland richting Friesland, Groningen, Drenthe en Zeeland, en in 1993/94 13. Dat is aanzienlijk minder dan de 20 bedrijven die het Informatie- en

1) Mondelinge informatie De Schutter.

13. Dat is aanzienlijk minder dan de 20 bedrijven die het Informatie- en Kennis Centrum voorspeld heeft. Nu zijn er twee mogelijkheden:

- a. de komende jaren zal het aantal verplaatsingen op het door het IKC voorspelde niveau komen;
- b. de voorspelling van het IKC is aan de hoge kant. Dat laatste lijkt ons, gezien ook de problemen die het opstellen van een gefundeerde voorspelling met zich meebrengt, het meest waarschijnlijk.

Dat zou dus betekenen dat het beleid ten aanzien van de rundveebedrijven in het oosten en zuiden van het land niet of nauwelijks zal leiden tot een verandering van het aantal verplaatsingen.

Ook genoemd moet worden de per 1 januari 1994 van kracht geworden Wet verplaatsing mestproductie. Doel van deze wet is individuele bedrijven de mogelijkheid geven mestproductierechten aan te kopen voor het vergroten van het bedrijf. Tevens maakt de wet het mogelijk dat bedrijven zich verplaatsen naar een andere locatie om een goede uitgangspositie te verschaffen voor de te verrichten milieu-investeringen. De einddatum van de wet is naar verwachting 1 januari 1997. Het is de bedoeling dat vanaf die datum alle mestproductierechten vervallen en dat de productie zal worden gebaseerd op mestafzetrechten en later op de mineralenboekhouding. Tot die tijd zal de wet naar verwachting leiden tot een aantal bedrijfsverplaatsingen van qua verzuring minder gunstige locaties naar wat dit aspect betreft perspectiefvollere gebieden (Poppe et al., 1994).

2.2.2.3 Conclusie

Het geheel overziende kan met De Schutter (1994) geconcludeerd worden, dat er geen grote volksverhuizing mag worden verwacht. Verreweg de meeste ondernemers zullen trachten in hun eigen omgeving de toekomst tegemoet te gaan. Toch zal het aantal verplaatsingen in de toekomst wat groter zijn dan in het recente verleden.

Aangezien de basis voor de prognose onzekerheden kent, wordt gewerkt met varianten. In de lage variant wordt verondersteld dat het autonome aantal jaarlijkse verplaatsingen, dus los van in deze paragraaf genoemde factoren, voor de landbouw 100 is en voor de tuinbouw 15. In de hoge variant zijn deze aantallen gesteld op respectievelijk 180 en 20 (zie tabel 2.8).

Tabel 2.8 Bepaling prognose als resultante van autonome ontwikkeling en van verandering in bepalende factoren, twee varianten

	Variant LAAG			Variant HOOG		
	landbouw	tuinbouw	totaal	landbouw	tuinbouw	totaal
Autonoom	100	15	115	180	20	200
Extra	30	10	40	30	10	40
Totaal	130	25	155	210	30	240

Door nieuwe ontwikkelingen komen daar nog extra verplaatsingen bij (tabel 2.7). Per saldo wordt dus in de lage variant verwacht dat het aantal jaarlijkse bedrijfsverplaatsingen 155 belooft en in de hoge variant 240.

Op grond van de verdeling van het aantal verplaatsingen in het verleden over de verschillende bedrijfstypes, is deze raming vertaald naar ramingen voor die types (zie tabel 2.9).

Tabel 2.9 Geraamde aantal jaarlijkse verplaatsingen van land- en tuinbouwbedrijven in de nabije toekomst, per bedrijfstype en per variant

Bedrijfstype	Variant LAAG	Variant HOOG
Akkerbouw	20	40
Melkvee	75	105
Hokdier	15	25
Overig landbouw	20	40
Tuinbouw	25	30
Totaal	155	240

3. FISCALE ASPECTEN VAN BEDRIJFSVERPLAATSINGEN

3.1 Inleiding

In hoofdstuk 2 is een raming gemaakt van het aantal bedrijven in de tuinbouw en in de landbouw dat in de nabije toekomst gemiddeld per jaar zal worden verplaatst. In dit hoofdstuk wordt vervolgens onderzocht:

- a. wat de financiële gevolgen zijn voor de verplaatsende bedrijven als gevolg van de tot nog toe gangbare interpretatie door de belastinginspecteur van een verplaatsing van een land- en tuinbouwbedrijf die gepaard gaat met structurele verandering als zijnde een bedrijfsbeëindiging;
- b. wat de financiële gevolgen voor de overheid zijn bij voortzetting dan wel wijziging van dat beleid;
- c. idem a. en b., maar dan voor het geval er alternatieve maatregelen in de fiscale sfeer worden genomen?

De beantwoording van deze beide vragen zou idealiter volgens de volgende stappen moeten verlopen:

1. berekening stille reserves per verplaatsend bedrijf;
2. berekening te betalen extra inkomstenbelasting per verplaatsend bedrijf;
3. berekening van de betaalbaarheid van deze extra belasting per verplaatsend bedrijf (= antwoord op vraag a.);
4. aggregatie van de door de bedrijven verschuldigde belastingen naar nationaal niveau per variant ten aanzien van beleid fiscus (= antwoord op vraag b.).

Bij het volgen van deze stappen komen verschillende problemen naar voren die om een oplossing vragen. In paragraaf 3.2 zullen die problemen met de gekozen oplossingen worden aangegeven.

3.2 Methode van aanpak

3.2.1 Bedrijven in het LEI-boekhoudnet als "stand-in" voor de verplaatsende bedrijven

De raming die in hoofdstuk 2 opgesteld is, geeft een prognose van het aantal bedrijven dat zal worden verplaatst. Daarbij wordt aangegeven tot wat voor bedrijfstak de verplaatsende bedrijven behoren en welke bedrijfs-grootte ze gemiddeld genomen zullen hebben. Hoewel hiermee enig inzicht wordt verkregen in de kenmerken van de bedrijven die gaan verplaatsen, zijn de bedrijven zelf niet aanwijsbaar. Van de verplaatsende bedrijven

zijn om die reden geen financieel-economische gegevens bekend. Een mogelijkheid om toch financieel-economische berekeningen te maken met betrekking tot deze bedrijven, is het werken met een vervangende groep van bedrijven waarvan wel financieel-economische gegevens beschikbaar zijn.

Het LEI-DLO beschikt over een boekhoudnet waarin van ongeveer 1.350 land- en tuinbouwbedrijven een groot aantal economische gegevens is opgenomen (zie Poppe, 1992). Deze bedrijven vormen gezamenlijk een redelijk representatieve afspiegeling van de populatie aan land- en tuinbouwbedrijven in Nederland. Een aanname die in dit onderzoek wordt gemaakt, is dat de gehele steekproef van land- en tuinbouwbedrijven ook representatief is voor de verplaatsende bedrijven. Er wordt om die reden aangenomen dat elk bedrijf in het LEI-boekhoudnet in een bepaalde mate een verplaatsend bedrijf representeert. Deze mate van representatie wordt weergegeven via een wegingsfactor. De wegingsfactor wordt berekend via de volgende formule:

$$\text{WegingsfactorVerplaatsen} = \frac{\text{aantal verplaatsende bedrijven per bedrijfstype}}{\text{aantal bedrijven in LEI-boekhoudnet per bedrijfstype}}$$

Via de aldus bepaalde wegingsfactor kunnen de bedrijven in het LEI-boekhoudnet als representatief worden beschouwd voor de verplaatsende bedrijven. Uit hoofdstuk 2 is echter ook gebleken dat van de verplaatsende bedrijven minder dan de helft een grote verandering ondergaat in bedrijfsomvang en/of bedrijfstype. In de praktijk is het immers zo dat de belastinginspecteur alleen verplaatsende bedrijven die structureel van bedrijfsvoering veranderen, als stakende bedrijven ziet (zie hoofdstuk 1). Om deze reden dient de wegingsfactor voor de verplaatsende bedrijven nog te worden aangepast met een factor die weergeeft welk deel structureel zal veranderen. Op grond van de conclusies van hoofdstuk 2 wordt deze factor op 0,40 gesteld. De wegingsfactor waarmee wordt gerekend is dus:

$$\text{WegingsfactorVerplaatsensStaken} = \text{WegingsfactorVerplaatsen} * 0,40$$

De op deze manier berekende wegingsfactoren staan in tabel 3.1 vermeld. Deze wegingsfactoren hebben betrekking op 1992, dat op het moment van uitvoeren van het onderzoek het meest recente jaar in het LEI-boekhoudnet was.

Tabel 3.1 Berekening van wegingsfactoren waarmee LEI-boekhoudnetbedrijven de verplaatsende bedrijven representeren, per variant

Bedrijfstype	Aantal verplaatsende bedrijven (a)	Aantal bedrijven in LEI-boekhoudnet van 1992 (b)	Wegingsfactor $(c=(0.40*a)/b)$
<i>Variant LAAG</i>			
Akkerbouw	20	230	0,0347826
Melkvee	75	439	0,0683371
Hokdier	15	152	0,0394737
Overig landbouw	20	110	0,0727273
Tuinbouw	25	448	0,0223214
<i>Variant HOOG</i>			
Akkerbouw	40	230	0,0695652
Melkvee	105	439	0,095672
Hokdier	25	152	0,0657895
Overig landbouw	40	110	0,1454546
Tuinbouw	30	448	0,0267857

3.2.2 Het simulatiemodel voor financieel-economische analyse

Het model dat op het LEI-DLO wordt gebruikt voor het beantwoorden van vragen op financieel-economisch gebied is een zogenaamd stochastisch micro-simulatiemodel (Mulder, 1994). Dat betekent dat het model voor alle land- en tuinbouwbedrijven afzonderlijk ("het micro-niveau") de toekomstige financieel-economische ontwikkeling nabootst ("de simulatie"), waarbij expliciet rekening wordt gehouden met de onzekerheid ("de stochastiek") die er bestaat omtrent factoren als de toekomstige omgevingsfactoren.

De basis voor de simulatie wordt gevormd door de gegevens uit het LEI-boekhoudnet over het meest recente jaar. In dit boekhoudnet zijn van ongeveer 1.500 land- en tuinbouwbedrijven, naar evenredigheid verdeeld over de diverse bedrijfstakken 2), een groot aantal gegevens bekend (zie

- 1) Dat wil zeggen: al die bedrijven die door het LEI-boekhoudnet worden vertegenwoordigd.
- 2) Te weten: akkerbouw, melkveehouderij, varkenshouderij, gemengd intensieve veehouderij, gecombineerde landbouwbedrijven, glasgroenteteelt, snijbloemeteelt, potplantenteelt, opengrondsgroenteteelt, fruitteelt, boomkwekerij, bloembollenteelt en champignonenteelt. Ten behoeve van de aansluiting van deze bedrijfsindeling met die in hoofdstuk 2 van dit rapport, zijn de varkenshouderij- en de gemengd intensieve veehouderijbedrijven samengevoegd onder de noemer "hokdierbedrijven" en zijn alle tuinbouwbedrijven in een groep gebracht.

Poppe, 1992). Van elk land- en tuinbouwbedrijf is zodoende bekend wat de startpositie (produktierichting, gebruik van produktiemiddelen, financiële positie, enzovoort) voor de toekomst is. Op grond van aannames omtrent de toekomstige ontwikkeling in de omgevingsfactoren (zoals: afzetprijzen, energieprijzen, rentepercentages, enzovoort), het gedrag van de ondernemers (zoals: investeren, aflossen, enzovoort), het gedrag van banken (ten aanzien van de voorwaarden waaronder vreemd vermogen wordt verschaft) en het gedrag van de overheid jegens de land- en tuinbouwbedrijven (zoals: milieuwetgeving, fiscale wet- en regelgeving, borgstelling, enzovoort), berekent het model voor elk bedrijf de waarschijnlijke ontwikkeling in de toekomst.

Zoals elk model, is ook dit model gebaseerd op een aantal vooronderstellingen. Deze zijn:

- a. de ondernemingen worden beschouwd als coalities van diverse actoren (te weten: ondernemer(sgezin), bank en overheid) die elk hun eigen belangen hebben. Wanneer één of meerdere van deze belangen in het geding komt c.q. komen, dan is de continuïteit van de onderneming in gevaar. Doordat tegelijkertijd verondersteld wordt dat de ondernemers in hoge mate gericht zijn op continuïteit van de onderneming, wordt aangenomen dat deze actoren zich voor zover mogelijk zullen aanpassen in geval van financiële moeilijkheden van de onderneming (dat wil zeggen: "broekriem aanhalen" in bedrijf en gezin en investeringen uitstellen);
- b. de ondernemers worden in beginsel een "conservatief" gedrag toegedacht: het doel van de ondernemers is om de bedrijven met dezelfde kenmerken (wat betreft: produktierichting, bedrijfsgrootte, op dezelfde plaats gevestigd) als in de startpositie door de toekomstige periode te loodsen.

3.2.3 Simulatieperiode

De simulatieperiode is de periode vanaf het laatste jaar in het LEI-boekhoudnet, dat "basisjaar" genoemd wordt en momenteel 1993 is, tot een gewenst eindjaar, dat in dit onderzoek op 2000 wordt gesteld. Bij de simulatie van de financieel-economische ontwikkeling van de verplaatsende bedrijven wordt verondersteld dat deze bedrijven in het eerste jaar van de simulatieperiode (= 1994) gaan verplaatsen en in datzelfde jaar moet afrekenen over de stakingswinst. De resultaten van deze simulatie (zie paragraaf 3.3) hebben dus alleen betrekking op de verplaatsingen die in één jaar plaatsvinden.

3.2.4 De fiscale module

Het boekhoudnet bevat geen fiscale gegevens. In een onderzoek dat in opdracht van het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij is uitgevoerd, zijn rekenregels ontwikkeld die op grond van de bedrijfseconomische boekhoudgegevens, gegevens uit de CBS-landbouw telling, fiscale

normen en vuistregels uit de praktijk fiscale boekwaarden genereren (Mulder et al., 1995). Daarnaast zijn op basis van de fiscale wet- en regelgeving en vuistregels uit de praktijk vergelijkingen gespecificeerd die betrekking hebben op fiscale gebeurtenissen op het bedrijf. Een resultaat van dat onderzoek is dat voor elk bedrijf uit het LEI-boekhoudnet voor elk toekomstig jaar als het ware een Inkomstenbelastingaanslagbiljet kan worden ingevuld. Bij de berekening van de verschuldigde belasting kan dus ook rekening gehouden worden met de diverse andere onderdelen van dat biljet, zoals de jaarwinst, reserveringsmogelijkheden, inkomen uit arbeid, zelfstandigenaftrek, verliescompensatie en middeling (zie figuur 3.1).¹⁾

Jaarwinst	FOR	Verrekenbare verliezen
Investeringsaftrek	Zelfstandigenaftrek	Belastingvrije som
Assurantiereserve	Meewerkaftrek	Tarieven en schijven
Vermogensaftrek	Persoonlijke verpl.	Middeling
Stille reserves	Buitengewone lasten	Invorderingsvrijstelling
Stakingswinst	Giften	
Stakingsvrijstelling	Rentevrijstelling	
Stamrechaankoop	Dividendvrijstelling	
Stamrechtvrijstelling		

Figuur 3.1 Grootheden uit de IB die in het model zijn meegenomen (zie Mulder et al., 1995)

Specifiek voor deze toepassing van het model is de fiscale module uitgebreid met de berekening van de stakingswinst (zie figuur 3.2). Een belangrijk onderdeel bij deze berekening is de bepaling van de hoogte van de stille reserves, zijnde het verschil tussen de bedrijfseconomische en de fiscale boekwaarden. De bedrijfseconomische boekwaarden zijn gebaseerd op de (door het LEI-DLO) jaarlijks aangepaste vervangingswaarden van de activa. De fiscale boekwaarden zijn, zoals gezegd, normatief berekend.

-
- 1) Voor de meeste fiscale grootheden, behalve de fiscale boekwaarde van de activa en de omvang van de FOR, starten de bedrijven in het model (vooral nog) op het "nulpunt". Verondersteld wordt dat aan het begin van de simulatieperiode de bedrijven nog geen gebruik hebben gemaakt van middeling, niet over compenseerbare verliezen beschikken en nog geen kostenreserve, assurantiereserve of vervangingsreserve hebben gevormd. In de toekomst zal worden onderzocht op welke wijze ook voor de startpositie van deze grootheden tot aanvaardbare vergelijkingen kan worden gekomen.

Rekenregels	Betekenis
als OndernemerStaken dan $StakingsWinst = StilleReservesStaking +$ $OpenReserves -$ $StakingsVrijstelling$ einde_als	
$StilleReservesStaking =$ $StilleReservesActiva - StilleReservesGrond$ $StilleReservesActivum =$ $BEWaardeActivum - FisWaardeActivum$ $OpenReserves =$ $VervangingsReserve + KostenReserve +$ $AssurantieReserve$ $Stakingsvrijstelling = BasisVrijstelling +$ $StamrechtVrijstelling$ als LeeftijdOndernemer < 55 jaar, dan $BasisVrijstelling = 20.000$ gulden anders $BasisVrijstelling = 45.000$ gulden einde_als	
als $Kasstroom_{voor_Belastingen} > 0,$ dan als $Moderniteit > 50\%,$ dan als $Liquiditeiten > 0,$ dan als $Liquiditeiten > StamrechtMax$ dan $AankoopStamrecht = StamrechtMax$ $StamrechtVrijstelling = AankoopStamrecht$ $FinVasteAct = AankoopStamrecht$ anders $AankoopStamrecht = Liquiditeiten$ $StamrechtVrijstelling = AankoopStamrecht$ $FinVasteAct = AankoopStamrecht$ einde_als einde_als einde_als einde_als	Liquide middelen niet nodig voor liquiditeit Redelijk nieuw bedrijf, dus liquide middelen niet nodig voor invest. Er zijn liquide middelen aanwezig Beschikbare liquide middelen overtreffen maximale extra stakingsvrijstelling Aankoop stamrecht Stamrechtvrijstelling Stamrecht verschijnt op de balans Beschikbare liquide middelen liggen onder maximum Aankoop stamrecht Stamrechtvrijstelling Stamrecht verschijnt op balans

Figuur 3.2 Algoritme bepaling stakingswinst

De stille reserves in het activum grond vallen binnen de landbouwwijziging en zijn om die reden van stakingswinstbelasting vrijgesteld, althans voor zover die stille reserve geen bestemmingswijzigingswinst bevat. Doordat de bedrijfseconomische boekwaarde van grond wordt bepaald op basis van de marktprijs van grond bij voortzetting van de huidige aanwending, bevat deze waarde geen bestemmingswijzigingscomponent. Dit betekent enerzijds dat de gehele stille reserves van grond buiten beschouwing kunnen worden gelaten, maar anderzijds dat de stille reserves van bedrijven die te maken hebben met bestemmingswijziging worden onderschat.

Een ander onderdeel bij de berekening van de stakingswinst is de bepaling van de verkregen stamrechtvrijstelling. De Wet op de Inkomstenbelasting biedt de ondernemer immers een aantal mogelijkheden om naast de gewone stakingsvrijstelling (artikel 7) een aftrek te bewerkstelligen door middel van de omzetting van de stakingswinst in een stamrecht (artikel 45a.). Verondersteld wordt dat een ondernemer alleen gebruik zal maken van deze voorziening als er genoeg liquiditeiten zijn voor de lopende uitgaven en als er op korte termijn niet geïnvesteerd hoeft te worden in vervanging van activa.

Wordt een onderneming gestaakt en daarna voortgezet, dan betekent dat dat de nieuwe onderneming met nieuwe fiscale boekwaarden start. Dit aspect is gemodelleerd door in het eerste jaar na de staking, de fiscale boekwaarde gelijk te stellen aan de bedrijfseconomische.

3.2.5 Aannames omtrent externe factoren

De aannames met betrekking tot de externe factoren hebben betrekking op de prijzen voor en de omvang van de fysieke inzet van de produktiemiddelen, de prijzen voor en de omvang van de fysieke opbrengst van de eindprodukten, de te betalen beloning voor diensten van derden en voor personeel en de voorwaarden die verbonden zijn met de financiering met vreemd vermogen. Wat betreft de operationele uitgaven wordt aangenomen dat deze gedurende de gehele simulatieperiode gelijk zullen zijn aan die in het basisjaar (dat wil zeggen, 1992). Omdat 1992 in veel bedrijfstak-

Tabel 3.2 Aannames omtrent financieel-economische grootheden gedurende de simulatieperiode 1993-2000

Grootheden	Aanname (%)
Operationele ontvangsten	115 reëel niveau 1992
Operationele uitgaven	100 reëel niveau 1992
Reële rentevoet op lang vreemd vermogen	5
Reële rentevoet op kort vreemd vermogen	6
Nominale disconteringsvoet	7
Jaarlijkse waardestijging grond	2
Jaarlijkse inflatie	2

ken een historische gezien mager jaar was, is eenvoudigheidshalve aangenomen dat in alle bedrijfstakken de operationele ontvangsten gedurende de simulatieperiode 15% hoger zullen zijn dan in dat jaar.

Omdat het in dit onderzoek gaat om de verschillen (in onder meer belastingontvangsten van de overheid) tussen varianten en niet om de uitkomst per variant, is deze globale aanname verdedigbaar. De aannames omtrent de financiële grootheden staan in tabel 3.2 vermeld.

3.2.6 Te verwachten dynamische effecten op bedrijfsniveau

Door de wijze waarop het model is opgebouwd kunnen op bedrijfsniveau op voorhand de volgende effecten verwacht worden:

- a. de te betalen belastingen in geval bedrijfsverplaatsing als staking wordt geïnterpreteerd verlagen de voorraad liquiditeiten, waardoor de kans op liquiditeitsproblemen (in volgende jaren) groter wordt;
- b. de extra te betalen belastingen verlagen bovendien de beschikbare financieringsmiddelen waardoor er minder geïnvesteerd kan en zal worden, de activa van de bedrijven relatief meer verouderen, waardoor er in de toekomst minder afschrijvingen zullen zijn, waardoor de winst uit onderneming in de toekomst, ceteris paribus, hoger zal zijn; het uitblijven van investeringen zal echter ook negatieve gevolgen hebben voor de opbrengsten en daarmee voor de winst uit onderneming;
- c. als gevolg van het afrekenen over de stille reserves worden de fiscale boekwaarden van de activa verhoogd, waardoor het fiscale vermogen toeneemt (met gevolgen voor fiscale grootheden als de vermogensaf trek en de fiscale oudedagsreserve) en de fiscale afschrijvingen in de toekomst hoger zullen zijn, waardoor de toekomstige winst uit onderneming lager wordt en dus de in de toekomst verschuldigde inkomstenbelasting lager zal zijn.

Het effect van een andere fiscale interpretatie van bedrijfsverplaatsing is om die reden niet rechtlijnig. Uit de kwantificering zal moeten blijken hoe een en ander uitpakt.

3.3 De resultaten

3.3.1 Gevolgen voor financiële positie bedrijven

Het niet hoeven af te rekenen over de stille reserves betekent concreet dat de bedrijven minder liquide middelen aan de fiscus hoeven af te dragen. Het aantal bedrijven dat "ceteris paribus" in liquiditeitsmoeilijkheden komt, daalt daardoor. In zowel de lage als de hoge variant neemt het percentage bedrijven dat in liquiditeitsproblemen geraakt binnen acht jaar na de bedrijfsverplaatsing door een verandering van het fiscale beleid met zo'n 3 tot 8 procentpunten af (tabel 3.3).

Tabel 3.3 Afname in (ongewogen) percentage bedrijven a) dat in liquiditeitsmoeilijkheden komt binnen acht jaar na verplaatsen als gevolg van een andere fiscale interpretatie van bedrijfsverplaatsingen b), per bedrijfstype (in procentpunten) c)

Bedrijfstype	Variant LAAG	Variant HOOG
Akkerbouw	3,5	4
Melkveehouderij	2,5	2,5
Hokdierhouderij	3,5	3
Overige landbouw	5,5	6
Tuinbouw	8	8

a) Ten opzichte van het aantal verplaatsende bedrijven dat in huidige situatie als stakend wordt aangemerkt; b) Dat wil zeggen verplaatsen is geen staken; c) Dat wil zeggen bij gelijkblijven van alle overige factoren en gedragingen.

Wanneer verondersteld wordt dat de ondernemers van te voren inzicht hebben in hun financiële mogelijkheden om in geval van bedrijfsverplaatsing over hun stille reserves af te rekenen, dan kan aangenomen worden dat het aantal verplaatsingen in dat geval lager is dan wanneer niet over de stille reserves hoeft te worden afgerekend. Anders gezegd, wanneer in geval van bedrijfsverplaatsing niet meer over de stille reserves hoeft te worden afgerekend, dan zal het aantal bedrijfsverplaatsingen hoger liggen dan op grond van de historische gegevens kan worden verondersteld.

De financiële gevolgen van een andere houding van de fiscus jegens bedrijfsverplaatsingen bestaan niet alleen uit een verzwakking van de liquiditeitspositie, maar ook uit een vermindering van de financieringsmogelijkheden. Afrekenen over stille reserves is immers een vorm van onttrekking van financieringscapaciteit aan de bedrijven. Het gevolg daarvan is dat de ondernemers minder (goed) in staat zijn investeringen in hun bedrijven te verrichten. Op termijn betekent dat een verzwakking van de economische ontwikkeling van de bedrijven.

3.3.2 Gevolgen voor belastingontvangsten overheid

De effecten van een andere fiscale benadering van bedrijfsverplaatsingen op de overheidsfinanciën kunnen onder meer worden onderscheiden in eerste-orde- en tweede-orde-effecten. De eerste-orde-effecten zijn de effecten die direct zijn gerelateerd aan de te treffen maatregel, in casu de derving van stakingswinstbelasting als gevolg van het niet meer interpreteren van bedrijfsverplaatsingen als stakingen. De tweede-orde-effecten zijn de effecten die zich op termijn als gevolg van die maatregel voordoen. Het gaat hierbij om de effecten die in paragraaf 3.2.6 zijn genoemd.

Tabel 3.4 Eerste-orde-effecten op de door de overheid jaarlijks te ontvangen inkomstenbelasting als gevolg van een andere fiscale interpretatie van bedrijfsverplaatsingen a), per bedrijfstype (in miljoenen guldens)

Bedrijfstype	Variant LAAG	Variant HOOG
Akkerbouw	-0,5	-1,1
Melkveehouderij	-3,2	-4,5
Hokdierhouderij	-0,6	-0,9
Overige landbouw	-0,7	-1,4
Tuinbouw	-0,9	-1,1
Totaal	-5,9	-9,0

a) Dat wil zeggen verplaatsen is geen staken.

De eerste-orde-effecten komen erop neer dat de overheid in elk jaar zo'n 6 tot 9 miljoen gulden aan inkomstenbelasting derft als gevolg van het niet meer innen van stakingswinstbelasting van verplaatsende bedrijven (tabel 3.4).

Tabel 3.5 Effect op contante waarde van de door de overheid jaarlijks in een periode van acht jaar te ontvangen inkomstenbelasting als gevolg van een andere fiscale interpretatie van bedrijfsverplaatsingen a) die in het eerste jaar van die periode plaatsvinden, per bedrijfstype (in miljoenen guldens)

Bedrijfstype	Variant LAAG	Variant HOOG
Akkerbouw	-0,4	-0,9
Melkveehouderij	-2,3	-3,3
Hokdierhouderij	-0,4	-0,7
Overige landbouw	-0,6	-1,1
Tuinbouw	-0,7	-0,9
Totaal	-4,4	-6,9

a) Dat wil zeggen verplaatsen is geen staken.

In het effect op de contante waarde van de toekomstige ontvangsten aan inkomstenbelasting is zowel het eerste-orde- als het tweede-orde-effect verwerkt. Zoals blijkt uit tabel 3.4 is het totale effect op de overheidsinkomsten minder negatief wanneer ook rekening gehouden wordt met de in de toekomst hoger te ontvangen belastinginkomsten, die weer het gevolg zijn van het feit dat de verplaatste bedrijven dan minder kunnen afschrijven omdat niet is afgerekend over de stille reserves.

De uitkomsten in tabel 3.4 hebben betrekking op verplaatsingen die zich in een jaar (te weten 1993) voordoen. Aangezien verondersteld wordt dat de genoemde aantal verplaatsingen jaarlijks plaatsvinden, doet het berekende effect op de contante waarde van de toekomstige belastingontvangsten zich eveneens jaarlijks voor.

Naast de hierboven berekende eerste-orde- en tweede-orde-effecten zijn er nog andere effecten, die hier overigens niet worden gekwantificeerd. Een van die effecten is dat in geval van "verplaatsen=staken" meer bedrijven een beroep doen op financiële ondersteuning van de overheid, met name via het Bijstandsbesluit Zelfstandigen.

Daarnaast moet nog gedacht worden aan de zogenaamde inverdie-neffecten. De verplaatsingen vinden plaats omdat de desbetreffende ondernemers in hun oude vestigingsplaats (kennelijk) te weinig ruimte zien om hun activiteiten voort te zetten. Wanneer ondernemers niet gaan verplaatsen, kan aangenomen worden dat de door hen te betalen inkomstenbelasting op termijn lager zal zijn, dan wanneer ze wel hun bedrijf zouden hebben verplaatst. Het ligt voor de hand te veronderstellen dat de noodzaak te moeten afrekenen over de stille reserves een drempel is voor ondernemers om te gaan verplaatsen (zie paragraaf 3.3.1). Dit betekent dat in geval van "verplaatsen = staken" de door de overheid te ontvangen inkomstenbelasting lager is, zowel direct als gevolg van het uitblijven van een aantal verplaatsingen als indirect als gevolg van het (negatieve) effect van niet-verplaatsen op de ontwikkelingsmogelijkheden van de bedrijven. Het is echter moeilijk om deze effecten te kwantificeren. Wel kan gesteld worden dat de uitkomsten zoals die hierboven zijn gepresenteerd, naar alle waarschijnlijkheid maxima vormen.

LITERATUUR

- Bakker, R., J.K.K. Hopman en J.H. van Niejenhuis (1995)
Verkast; Verslag van een enquête gehouden onder verkaste tuinders;
Wageningen, LUW, Vakgroep Agrarische Bedrijfseconomie
- Bronsema, H. (1990)
Over bevolking. Een wegwijzer voor de praktijk; Den Haag, NIDI/BOHN
Stafleu Van Loghum bv
- Edwards, L. (1983)
Towards a process model of office-location decision-making; In: *Environment and Planning;* vol. 15, pp. 1327-1342
- Hopman, J.K.K. en J.H. Niejenhuis (1993)
Analysis of factors determining the location of horticultural holdings;
Proceedings of the 12th International Symposium on Horticultural Economics;
Montpellier; Acta Horticulturae 340, pp. 75-81
- Hopman, J.K.K., J.H. van Niejenhuis en J.A. Renkema (1994A)
The location decision of Dutch horticultural growers; In: *Farmers' decision making - a descriptive approach;* *Proceedings from the 38th EAAE Seminar;* Copenhagen
- Hopman, J.K.K., J.H. Niejenhuis en J.A. Renkema (1994B)
Distance related factors and location choice in horticulture; *Proceedings of the First International Conference on Agri-Chains;* Wageningen; March 24-25
- Mulder, M. (1994)
Bedrijfstakverkenning en financiële analyse; een simulatiemodel voor de glastuinbouw; Den Haag, LEI-DLO; Onderzoekverslag 126
- Mulder, M., G. Rohs, G.S. Venema en R. Zuidgeest (in voorbereiding)
Toevoeging van een fiscale module aan het financiële-analysemodel voor de land- en tuinbouw; Den Haag, LEI-DLO
- Poppe, K.J. (red.) (1992)
Het LEI-boekhoudnet van A tot Z; Den Haag, LEI-DLO; Publikatie 3.151
- Poppe, K.J., F.M. Brouwer, J.H.M. Wijnands en J.P.P.J. Welten (1994)
Landbouw, milieu en economie; Den Haag, LEI-DLO; PR 68-92

Schutter, A. de (1994)

Verbetering van externe omstandigheden door bedrijfsverplaatsing;
Spil 127-128, pp. 36-40

BIJLAGEN

Bijlage 1 Bedrijfsverplaatsingen naar provincie in % (eerste jaar van verplaatsing)

Provincie	Jaren	
	1992-1993	1993-1994
Groningen	1	12
Friesland	11	12
Drenthe	4	8
Overijssel	9	9
Flevoland	1	0
Gelderland	14	7
Utrecht	3	10
Noord-Holland	8	2
Zuid-Holland	21	6
Zeeland	2	0
Noord-Brabant	24	31
Limburg	2	3
Alle bedrijven	100 (n=119)	100 (n=205)

Bron: CBS-Landbouwtelling, bewerking LEI-DLO.

Bijlage 2 Aantal bedrijfsverplaatsingen naar veranderingen in provincie, 1992-1993 en 1993-1994

1992-1993

Provincie in 1992	Verandering na verplaatsing			Totaal
	geen	wel	vooral naar:	
Groningen	1	0		1
Friesland	8	5	Groningen	13
Drenthe	5	0		5
Overijssel	9	2		11
Flevoland	1	0		1
Gelderland	14	3	Overijssel	17
Utrecht	3	0		3
Noord-Holland	10	0		10
Zuid-Holland	24	1		25
Zeeland	2	0		2
Noord-Brabant	23	6	Limburg	29
Limburg	2	0		2
Alle bedrijven	102	17		119

Bron: CBS-Landbouwtelling, bewerking LEI-DLO.

1993-1994

Provincie in 1993	Verandering na verplaatsing			Totaal
	geen	wel	vooral naar:	
Groningen	15	10	Drenthe	25
Friesland	18	6	Groningen	24
Drenthe	8	9	Groningen	17
Overijssel	9	9	Groningen, Gelderland	18
Flevoland	-	-		-
Gelderland	12	3		15
Utrecht	2	18	Gron.,Fr., Flevol.,Geld.	20
Noord-Holland	5	0		5
Zuid-Holland	12	0		12
Zeeland	-	-		-
Noord-Brabant	43	20	Gron.,Fr., Geld.,Zeel.	63
Limburg	5	1		6
Alle bedrijven	129	76		205

Bron: CBS-Landbouwtelling, bewerking LEI-DLO.

Bijlage 3 Bedrijfsverplaatsingen naar veranderingen in bedrijfsoppervlakte in % totaal aantal verplaatsingen, 1992-1993 en 1993-1994

1992-1993

Bedrijfsoppervlakte in 1992	Verandering na verplaatsing				Totaal	
	afname > 25%	afname < 25% of gelijk	toename < 25%	toename > 25%	%	abs.
tot 5 ha	18	3	6	73	100	33
5 - 10	33	24	19	24	100	21
10 - 20	29	26	3	42	100	31
20 - 40	26	16	16	42	100	19
40 - 80	33	33	17	17	100	12
> = 80	0	0	0	0	0	0
Alle bedrijven	27	18	10	45	100	116 a)

a) Exclusief bedrijven met 0 ha cultuurgrond in 1992.
Bron: CBS-Landbouwtelling, bewerking LEI-DLO.

1993-1994

Bedrijfsoppervlakte in 1993	Verandering na verplaatsing				Totaal	
	afname > 25%	afname < 25% of gelijk	toename < 25%	toename > 25%	%	abs.
tot 5 ha	32	9	2	57	100	44
5 - 10	43	9	0	48	100	23
10 - 20	40	12	5	44	100	43
20 - 40	33	12	16	40	100	43
40 - 80	47	25	11	17	100	36
> = 80	25	25	37	13	100	8
Alle bedrijven	38	14	9	40	100	197 a)

a) Exclusief bedrijven met 0 ha cultuurgrond in 1993.
Bron: CBS-Landbouwtelling, bewerking LEI-DLO.